

Ольга Циганок, доц. (Київ)

УДК 821.161.2  
ББК 84.4 (УКР)**Дві риторики Кременецького єзуїтського колегіуму**

*У статті подається науковий опис двох збережених підручників риторики Кременецького єзуїтського колегіуму – 1712 і 1713 рр. Ці трактати розширюють наші знання про шкільництво в давній Україні загалом і на Волині зокрема, про теорію літератури XVII–XVIII ст. Орієнтація на Афтонія та Цицерона здійснювалася у кременецьких риториках при посередництві курсу красномовства французького отця-єзуїта Поменя.*

**Ключові слова:** Кременецький колегіум, єзуїти, риторика.

*Olga Tsyganok. Two rhetorics of the Kremenets Jesuit College. The article presents the scientific description of two textbooks on rhetoric art of the Kremenets Jesuit College, from the years 1712 and 1713. These treatises expand our knowledge of ancient school in Ukraine in general and in Volyn particularly, as well knowledge on literary theory in the 17<sup>th</sup> and 18<sup>th</sup> centuries. The focus on Aphthonius and Cicero in Kremenets rhetorics was carried out through the intermediary course of eloquence by the French Jesuit Pomey.*

**Keywords:** Kremenets College, Jesuits, rhetoric.

Конволют, до складу якого входять дві прочитані в Кременецькому єзуїтському колегіумі риторики, разом з іншими київськими рукописами уперше описав М. Петров: «№ 677 (466). Реторический сборникъ, in 4°, на 214 листкахъ, въ коемъ заключаются: 1, Prima vernantis facundiae planta ad felix Koributorum sydus jacta., sev Eloquentia in Tusculo Cremenecensi suis auditoribus explicata anno aed. fructum excolente Christi 1712 die 20 Septembris, съ подписью внизу заглавнаго листка «R. M. Piątkowski», а на оборотъ – 44-го листка «Mathaei Gizacki (л. 1-47). 2, Principia sacrae et profanae solutae et ligatae eloquentiae, reducta ad unum principium... anno Domini 1713, sub R. Patre Przanowski Cremeneci, съ подписью Маркаеи Gizacki (л. 48–84). 3, Dialectica, с подписью на 205 листкх: «P. Przanowski (л. 85–214). На послѣднемъ листкх приписана «Корія listu I. O. I. O. metropolity Rezsanskego S. Jaworskego de P. I. Оуца Wiszniowskego suasoria do роіззду за морже de Carewny dla nauracania heretykow, писаннаго въ 1716 году изъ Ннжина» (орфографія зберігається) [Петров 1904, 286–287]. Як бачимо, М. Петров подав назви риторик (першої – повну, другої – скорочену), маргіналії та аркуші, на яких ці трактати знаходяться в конволюті.

В. Литвинов коротко описав кременецькі курси серед риторик, привезених у Київ із інших навчальних закладів. Учений подає інформацію в такому вигляді:

«Матвей Гижацкий

№ 155

Prima vernantis facundiae planta ad felix Koributorum sydus jacta seu eloquentia in Tusculo Cremenecensi suis auditoribus explicata anno 1712 die 20. Septembris (Первый росток весеннего красноречия, к счастливой звезде Корибутов положенный, или красноречие в Тускуло-Кременецком своим слушателям изложенное в году 1712-м, дня 20, сентября), 1712 г., шифр 678/466С, лл. 1–47. Переписчик – Пятковский. Прочитана в Кременце.

Матвей Гижацкий

№ 156

Principia sacrae et profanae solutae et ligatae eloquentiae reducta ad unum principium, contenta hoc versu anno 1713 (Принципы священного и светского, свободного и связанного красноречия, сведенные к одному принципу, удовлетворенные этой строкой в году 1713), 1713 г., шифр 678/466С, лл. 48–214. Состоит из собственно риторики (лл. 48–84) и диалектики (лл. 85–128). Прочитана в Кременце (?)» [Стратий 1982, 143].

Отже, В. Литвинов вказує автора – Матвія Гижацького, номери риторик в описі, назви латиною й у перекладі російською мовою, роки прочитання курсів, шифри, під якими вони зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ), аркуші в конволюті, переписувача першої риторики та де вони прочитані. «Лист

використання рукопису», яким супроводжується конволют принаймні з 1980 р., показує, що, окрім В. Литвинова, цими курсами ніхто з науковців не цікавився.

Вважаємо, що кременецькі риторика 1712 і 1713 рр. заслуговують на увагу щонайменше з двох причин. По-перше, інших курсів красномовства Кременецького єзуїтського колегіуму на сьогодні не виявлено. Таким чином, трактати мають певне історико-культурне значення. По-друге, щоб мати цілісне уявлення про давнє вітчизняне шкільництво загалом і про рівень знань із теорії літератури зокрема, треба вивчати не лише курси Києво-Могилянської академії та її осередків, а й навчальних закладів різної конфесійної належності, які діяли на українських землях. Та інформація про кременецькі риторика, яка міститься в описах М. Петрова і В. Литвинова, досить скромна.

Завданням цієї публікації є розширений науковий опис кременецьких риторик «Prima vernantis facundiae planta...» [Перший саджанець весняного красномовства...] (1712) і «Principia sacrae et profanae solutae et ligatae eloquentiae...» [Принципи священного і світського, вільного і зв'язного красномовства...] (1713).

Повна назва першої риторики – на окремому титульному листі: «Prima vernantis facundiae planta ad felix Koributorum sydus jacta seu eloquentia in Tusculo Cremenecensi suis auditoribus explicata anno ae.<sup>1</sup> fructum excolente Christi 1712 die 20 Septembris» [Перший саджанець весняного красномовства, поміщений біля щасливої зірки Корибутів, або красномовство у Кременецькому Тускулі, викладене своїм слухачам в осіннє рівнодення року, коли виріс плід Христа 1712 дня 20 вересня]. Уже в назві кременецької риторики завуальовано постає корифей римського красномовства Цицерон: містечко Тускул асоціюється з великим римським оратором. Назва другого курсу вказує також на меценатів Кременецького колегіуму – князів гербу Корибут. Це роди Корецьких (із резиденцією у Корці) та Вишневецьких (із замком у Вишнівці).

В. Литвинов вважає переписувачем риторики «Prima vernantis facundiae planta...» [Перший саджанець весняного красномовства...] (1712) П'ятковського, а автором цього курсу лекцій – Матвія Гижацького [Стратий 1982, 143]. Унизу на титульному аркуші ми натрапляємо на маргіналію «R. M. Piątkowski», але це може бути і прізвище пізнішого власника рукопису та ін. На арк. 8 внизу – маргіналія «Ex libris Methodii Giżackii» [Із книг Мефодія Гижацького], написана тим самим почерком, що і увесь рукопис. До того ж на арк. 44 зв., вкінці риторики, натрапляємо на маргіналію «Mathaei Giżacki» [Матвія Гижацького]. Можливо, що Мефодій Гижацький і Матвій Гижацький – одна і та сама особа.

Подаємо структуру курсу 1712 р. Початкові слова вступу, частин і розділів ми подаємо з тих міркувань, щоб можна було зіставити кременецькі курси зі ще не ідентифікованими підручниками поетики, без титульного листа, які зберігаються в ІР НБУВ. Такий підхід при описі поетик рекомендує російська дослідниця Т. В. Буланіна [Буланіна 1984, 217].

Арк. 1 зв. Prooemium [Вступ]. Початок: «Primum neorhetores jaciunt eloquentiae plantam et excolimus ruditatem...» [Першу, неоретори, садимо молоду рослину красномовства і ошляхетнюємо неосвіченість...].

Арк. 2. Questio prima. De natura, officio et subsidiis rhetoricae [Питання перше. Про природу, мету і засоби риторики].

Арк. 3. Quantum ad primum. Doctrina de elevationibus phrasibus [До першого стільки. Вчення про піднесений ораторський стиль]. Початок: «Phrasis est methodus cultiori locutione exornans simplicem dictionem...» [Ораторський стиль – це метод, який прикрашає просту мову більш вишуканим зворотом...].

Арк. 6 зв. Quantum ad secundum. Doctrina de epistolis [До другого стільки. Вчення про листи]. Початок: «Epistola est sermo absentis ad absentem vel quasi absentem...» [Лист – це розмова відсутнього з відсутнім або немовби відсутнім...].

<sup>1</sup> Вважаємо, що ae. (у М. Петрова – aed., у В. Литвинова – пропущено) – це скорочення від лат. aequinoctium [рівнодення].

Арк. 11 зв. –12. *Quantum ad tertium. Doctrina de narratione* [До третього стільки. Вчення про розповідь]. Початок: «*Naratio secundum patrem Pomey est expositio rei factae...*» [Розповідь, за отцем Помеєм, – це опис дійсної справи...].

Арк. 14. *Quantum ad quartum. Doctrina de chria* [До четвертого стільки. Вчення про хрію]. Початок: «*Chria est expositio alicujus dicti vel facti vel utriusque simul...*» [Хрія – це опис якогось вислову чи факту, або й обох разом...].

Арк. 17. *Quantum ad quantum. Doctrina de periodis* [До п'ятого стільки. Вчення про періоди]. Початок: «*Quaesitum primo quid sit periodus oratorius...*» [Спочатку запитується, що таке ораторський період...].

Арк. 18 зв. *Pars secunda generis demonstrativi* [Друга частина показового роду]. Початок: «*De illis ex quibus dilatatio oratoria petitur...*» [Про ті, з яких береться ораторське розширення...].

Арк. 18 зв. *Quantum ad primum. De locis intrinsecis et extrinsecis* [До першого стільки. Про внутрішні і зовнішні місця]. Початок: «*Locus intrinsecus est, ex quo eruitur aut potest erui ratio...*» [Внутрішнє місце – це те, з якого відкривається або може відкритися доказ...].

Арк. 27. *Quantum ad secundum. Doctrina de orationibus salutatoriis* [До другого стільки. Вчення про вітальні промови]. Початок: «*Salutatio officiosa hinc peragitur...*» [Обов'язкове вітання робиться тому, що...].

Арк. 38 зв. *Rhetor Polonus nativa lingua perorans* [Польський ритор, який висловлюється рідною мовою]. Початок: «*Dantur orationes minores in genere demonstrativo in Polonia, quae nunquam solent Latina lingua dici...*» [Бувають і менші промови в показовому роді у Польщі, які ніколи звичайно не виголошуються латинською мовою...].

*De orationibus nuptialibus* [Про весільні промови].

Арк. 39. *Quantum ad primum. De oratione redditoria annuli* [До першого стільки. Про промову при віддаванні перстня].

Арк. 42 зв. *Rhetor funebris seu praecepta orationis funebris* [Похоронний ритор, або настанови похоронної промови].

Початок: «*Materia funebris quadruplex assignari solet...*» [Похоронна матерія звичайно передається чотирма способами...].

Арк. 44 зв. *Finis* [Кінець].

У розділі про розповідь автор риторики 1712 р. вказує на одне із джерел свого курсу. Французький отець-езуїт Франсуа Антуан (Франциск) Помей (1619–1673) – автор риторики «*Novus candidatus rhetoricae...*» [Новий кандидат риторики...], яка витримала багато видань (1668, 1678, 1686, 1706, 1732, 1748 etc.) [Pomey 1686]. Як вказує отець Помей у повній назві свого курсу, в основу його підручника покладено праці Афтонія і Цицерона. Перша частина риторики Помея – «*Arhtonii progymnasmata*» [Вправи Афтонія] – присвячена байці, розповіді, хрії, сентенції, тезису і топосу. Афтоній Антіохійський – знаменитий в кінці III – на початку IV століття нашої ери грецький софіст і ритор. Його «*Προγυμνάσματα*» (лат. *Præexercitamina*) протягом багатьох років приймалися за основу при навчанні риториці. Популярністю користувалися притчі та хрії Афтонія (письмові вправи на визначену тему за певним планом). Друга частина риторики отця Помея – «*Rhetoricae praecepta*» [Настанови риторики] [Pomey 1686, 133] – написана на основі праць Цицерона. Тут розглядаються елементи риторики, вчення про період, фігури і тропи, ампліфікацію. Третя частина праці [Pomey 1686, 313–400] – дослідження про панегірик. Курс красномовства Помея завершується його промовою «*Laus laudi*» [Похвала похвалі] та покажчиками. Об'ємна риторика французького отця-езуїта була одним із джерел курсу 1712 р., але структура, мовне оформлення кременецького трактату не повторяє праці Помея. Наприклад, при визначенні періоду [Prima... 1712, 17] кременецький ритор використав лише фрагмент із Помея [Pomey: 105], а при визначенні ампліфікації [Prima...: 23] посилається на іншого французького теоретика літератури – отця-езуїта Ніколя Кавсіна (1580–1651).

Повна назва другої риторики із Кременця така: «*Principia sacrae et profanae solutae et ligatae eloquentiae reducta ad unum principium, contenta hoc versu: quis, quid, ubi, per quae, quoties, cur, quomodo, quando. DEO optimo maximo omnium principio, Mariae nati in tempore DEI hominis initio, divis Ambrosio, Augustino, Gregorio, Hieronymo, Chrysostomo, Chrysologo, Cypriano,*

Bernardo, Ignatio et Xaverio, principibus Eloquentiae, cedant ad M. D. G. B. V. M. Honorem ANNO DOMINI 1713» [Начала священного і світського прозового і віршового красномовства, зведені до одного начала, яким вистачило цього рядка: хто, що, де, внаслідок чого, скільки разів, чому, яким чином, коли. БОГУ найкращому, найбільшому, основі усіх, началу сина Марії в час Боголюдини, божественним Амвросію, Августину, Григорію, Ієроніму, Хрисостому, Хрисологу, Кіпріану, Бернарду, Ігнатію і Ксаверію, творцям красномовства, хай поступляться для більшої слави Бога і пошани святої діви Марії РОКУ БОЖОГО 1713]. Під роком – прізвище, як ми вважаємо, студента, який записав цей курс лекцій, – Mathaei Gizacki [Матвія Гижаського] [Principia... 1713, 48] (він же записав кременецьку поетику «Apollo Sarmaticus» [Сарматський Аполлон] (1712) [Циганок 2014]). Отже, в описах М. Петрова та В. Литвинова пропущено значний фрагмент назви. Чому це зробив М. Петров, сказати важко, В. Литвинов – очевидно, з ідеологічних міркувань (вилучено згадку про Бога і святих).

В. Литвинов сумнівався, чи риторика 1713 р. прочитана у Кременці [Стратий 1982, 143]. Однак на арк. 48 зв. рукопису зазначено: «Sub R. Patre Przanowski Cremeneci» [Під керівництвом превелебного отця Пжановського у Кременці]. Ми проаналізували назви поетик і риторик Києво-Могилянської академії та деяких інших тогочасних вітчизняних навчальних закладів. У всіх випадках після вислову «sub r[everendo] patre» [під превелебним отцем] йде прізвище наставника, який читав курс. Таким чином, відомий викладач риторики Кременецького єзуїтського колегіуму 1713 р., а отже – автор підручника. Є всі підстави стверджувати, що ним не був Матвій Гижаський, який подав В. Литвинов [Стратий 1982, 143].

Як бачимо вже з назви, де фігурує «eloquentia soluta» [вільне, прозове красномовство] і «eloquentia ligata» [зв'язане, віршове красномовство], викладач об'єднав матеріал двох курсів словесності – поетики і риторики. На таке явище серед відомих нам давніх підручників, які зберігаються в Києві, натрапляємо чи не уперше. У вступі викладач пояснив причину такого об'єднання: «In gratiam Polonorum omnem prolixitatem fastidientium praeepta poeticae et rhetoricae artis, per milliones librorum diducta, ad unum principium revoco, sub quo omnia illa recondo quaecunque antiquitas atque posteritas rhetorum et poetarum statuit. ... Docebo hic non solum quid sit inventio, dispositio, elocutio, sed etiam quomodo ista fieri debeant. Totus labor meus in hoc desudabit, ut totius Rhetoricae et Poeticae artis principia seu fundamenta brevissime explicem» [Для користі поляків, які незадоволені такою великою кількістю [матеріалу – О.Ц.], настанови з поетичного і риторичного мистецтва, розпорочені по мільйонах книг, я зводжу до єдиного принципу, під яким вкладаю все те, що сформулювали давні поети та риторичари та їх нащадки... Я буду навчати не тільки того, що таке винайдення, розміщення та виголошення матеріалу, але і яким чином вони робляться. Усі свої зусилля я спрямую на те, щоб основи, або підвалини, усього поетичного і риторичного мистецтва пояснити якнайкоротше] [Principia 1713, 48]. Отже, риторика 1713 р. була задумана як короткий синкретичний курс. У вступних зауваженнях автор підручника ще раз пояснює, чому він об'єднав поетику і риторику, що таке поетика, що таке риторика, яка мета обох курсів, які частини риторики, що таке теза і гіпотеза, що таке матерія (предмет) поезії. Від родів поезії він переходить до родів красномовства (показовий, дорадчий і судовий). Розповідає про поділ риторів і поетів на два класи: «sacri et profani» [священні і світські] [арк. 49 зв.–50].

Структура риторики 1713 р. така:

Арк. 48 – титул; арк. 48 зв. – Prooemium [Вступ]; арк. 49 – Prooemialia [Вступні зауваження (?)].  
 Арк. 51. Pars prima. De inventione rhetorica. Sciendum primo inventio quae est prima pars rhetoricae [Частина перша. Про риторичне винайдення матеріалу]. Modus primus. De amplificatione [Спосіб перший. Про ампліфікацію]. Початок: «Amplificatio juxta Aristotelem est divisio totius vel quasi totius in suas partes vel quasi partes...» [Ампліфікація, за Арістотелем, – це поділ усього або наче усього на свої частини або наче частини...].  
 Арк. 51 зв. Modus secundus De amplificatione substantivi [Спосіб другий. Про ампліфікацію іменника]. Початок: «Substantivum cum sit fundamentum omnium propositionum (?) seu constructionum grammaticarum, ideo habet amplificandi modum longiorem... Quis» [Оскільки іменник – основа усіх речень (?), або граматичних конструкцій, тому він має довший спосіб розширення... Хто]. Арк. 54. Quid [Що]; Арк. 55 Ubi [Де]. Per quae [Внаслідок чого]. Арк. 57

- Quoties [Скільки разів]. Cur [Чому]. Арк. 58 Quomodo [Яким чином]. Арк. 59 Quando [Коли]. § 2dus. De amplificatiōne adiectivi, verbi et participii [§ 2-й. Про ампліфікацію прикметника, дієслова і дієприкметника].
- Арк. 60. § 3tius. De amplificatiōne relinquarum partium orationis grammaticae [§ 3. Про ампліфікацію решти частин граматичної мови].
- Арк. 60 зв. Quomodo ex praefato modo amplificandi eruitur inventio, sive simplex, sive ingeniosa [Яким чином із названого вище способу ампліфікації виникає винайдення матеріалу, або просте, або затійливе]. Inventio simplex [Просте винайдення матеріалу]. Inventio ingeniosa [Затійливе винайдення матеріалу].
- § 5. Proponuntur quaestiones curiosae circa inventionem [§ 5. Подаються питання вишуканої форми щодо винайдення матеріалу].
- Арк. 59. De secundariis seu responsoriis orationibus ex tempore [Про вторинні принагідні (імпровізовані) промови, тобто у відповідь].
- Арк. 65. Pars secunda. De dispositione rhetorica [Про риторичне розміщення].
- Початок: «In duos parataphos praesentem divido partem, in primo exponam modos disponendi orationes minores, in secundo majorum orationum dispositio tractabo» [На два параграфи я розділю цю частину, у першому подам способи розміщення менших промов, у другій викладу розміщення великих промов].
- § 1mus. De dispositione rhetorica orationum minorum [§ 1. Про риторичне розміщення малих промов].
- Арк. 65. 1-mus modus disponendi orationes minores argumentatio [Перший спосіб розміщення малих промов – аргументація].
- Арк. 66. 2-dus modus disponendi orationes minores per particulas adjunctorum [Другий спосіб розміщення малих промов – через частки приєднаних]
- Арк. 66 зв. 3-tius modus disponendi orationes minores per partes epistolarum [Третій спосіб розміщення малих промов – через частини листів].
- Арк. 67. 4-tus modus disponendi orationes minores per expolationem oratoriam [Четвертий спосіб розміщення малих промов – через ораторську обробку].
- Арк. 67. 5-tus modus disponendi orationes minores per exornationem oratoriam [П'ятий спосіб розміщення малих промов – через ораторське прикрашування].
- Арк. 68 зв. 6-tus modus disponendi orationes minores per allegoriam [Шостий спосіб розміщення малих промов – через алегорію].
- 7-mus modus disponendi orationes minores per varias species entymematis [Сьомий спосіб розміщення малих промов – через різні види ентимеми].
- Арк. 68 зв. § 2dus. De dispositione rhetorica orationum majorum [§ 2. Про риторичне розміщення великих промов].
- Арк. 69. 1-ma pars orationis Ciceronianaе – exordium [Перша частина промови Цицерона – вступ].
- Арк. 70. 2-da pars orationis Ciceronianaе – propositio (simplex, allegorica, paradoxum continens, problematica, tropis et figures exoranta) [Друга частина промови Цицерона – короткий виклад (проста, алегорична, яка містить парадокс, проблематична, прикрашена тропами і фігурами)].
- Арк. 73. 3-tia pars orationis Ciceronianaе – narratio [Третя частина промови Цицерона – розповідь]. Historia [Історія]. Digressio [Відступ].
- Арк. 74 зв. 4-ta pars orationis Ciceronianaе – confirmatio [Четверта частина промови Цицерона – ствердження].
- Арк. 75 зв. 5-ta pars orationis Ciceronianaе – refutatio [П'ята частина промови Цицерона – спростування].
- Арк. 75 зв. 6-ta pars orationis Ciceronianaе – peroratio [П'ята частина промови Цицерона – закінчення].
- Арк. 76 зв. 2-dus modus disponendarum orationum majorum per artem Plinii [Другий спосіб розміщення великих промов через мистецтво Плінія].
- Арк. 77. 3-us modus disponendarum orationum majorum per chriam [Другий спосіб розміщення великих промов через хрію].

Арк. 78. 4-tus modus disponendarum orationum majorum per expolitionem oratoriam [Другий спосіб розміщення великих промов через ораторську обробку].

Арк. 81. Pars tertia. De elocutione. De ornatu elocutionis [Частина третя. Про виголошення. Про прикрашування виголошення].

Арк. 82. § 2. De arte periodica [Про мистецтво періоду]. De nexu periodorum [Про сполучення періодів].

Арк. 84. Eruditiones ad Natalem Christi [Докази ученості для Різдва Христового].

Арк. 85. Dialectica [Діалектика].

Арк. 129. Pars II. De apparatu generis demonstrativi universali [Про універсальний апарат показового роду]. Початок: «Orator Polonus in hoc genere...» [Польський оратор у цьому роді...].

Арк. 129. Caput I. De stemmatibus [Розділ I. Про стемми].

Арк. 130. Caput II. De allusionem oratoriam ad stemmata [Розділ II. Про ораторську алюзію до стем].

Арк. 130 зв. Caput III. De abdank et derivatis ab illo stemmatibus [Розділ III. Про герб «Абданк» і похідні від нього].

Арк. 134. Caput IV. De accipitro [Розділ IV. Про яструба].

Арк. 138. Caput V. De ancora [Розділ V. Про якір].

Арк. 141. Caput VI. De amiso (?) sive ogończyk [Розділ VI. Про (?), або герб «Огоньчик»].

Арк. 147. Caput VII. De anseri sive budzisz [Розділ VII. Про гусака, або (?)]

Арк. 148 зв. Caput VIII. De arpo [Розділ VIII. Про дикого кабана].

Арк. 150. Caput IX. De aquila [Розділ IX. Про орла].

Арк. 155 зв. Caput X. De arbore [Розділ X. Про дерево].

Арк. 161. Eruditiones stemmatum, rhetori polono ad praesentis aevi orationem subservientes [Докази ученості із стем, які служать польському ритору для сучасної промови].

Арк. 180–214 – різні вправи.

Арк. 214–215 – лист Стефана Яворського, про який писав М. Петров.

Ані М.Петров, ані В. Литвинов не звернули увагу на допоміжний апарат риторичного характеру, який іде в конволоті після діалектики (основ філософії). Це обширна (50 аркушів, від 130 до 180) інформація про різні герби. Очевидно, автор підручника вважав, що слухачам його курсу ці знання стануть у пригоді в майбутньому, при дворах місцевих можновладців.

Таким чином, кременецькі риторика 1712 і 1713 рр. дають інформацію про особливості викладання ораторського мистецтва в єзуїтському колеґіумі на Волині. Структура показує, що курс 1713 р. – риторичний. Елементи поетики виглядають як вставки і не зачіпають глибинні пласти трактату.

**Література:** Афтоний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Афтоний>; Буланина Т. В. Риторика и философия в Киево-Могилянской академии / Т. В. Буланина // Русская литература. – 1984. – № 2. – С. 215–220; Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве / Н. И. Петров. – Вып. 3. – М.: Унив. тип., 1904. – 308 с.; Стратий Я. М. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии / Я. М. Стратий, В. Д. Литвинов, В. А. Андрушко. – Киев: Наукова думка, 1982. – 348 с.; Циганок О. М. Деякі особливості кременецької поетики «Apollo Sarmaticus» [Сарматський Аполлон] (1712) / О. М. Циганок // Київські полоністичні студії (Друкується); Apollo Sarmaticus varia suppellectili poetica instructus, in Athenaeo Cremenecensi anno Domini 1712 die 25 Januarii [...] traditus. – IP НБУВ, фонд 312, шифр 677/465. – 89 арк.; Pomey P. F. Novus candidatus rhetoricae... – Lugduni, 1686. – 427 p. + indices; Prima vernantis facundiae planta...» (1712). – IP НБУВ, фонд 312, шифр 677/465. – Арк. 1–47; Principia sacrae et profanae solutae et ligatae eloquentiae... (1713). – IP НБУВ, фонд 312, шифр 677/465. – Арк. 48–84, 129–215.

*В статтє даєтєся научное описание двух сохранившихся учебников риторики Кременецкого иезуитского коллеґиума - 1712 и 1713 годов. Эти трактаты расширяют наши знания о школьном образовании в древней Украине в целом и на Волини в частности, о теории литературы XVII-XVIII вв. Ориентация на Афтония и Цицерона осуществлялась в кременецких риториках при посредничестве курса красноречия французского отца иезуита Поменя.*

**Ключевые слова:** Кременецкий иезуитский коллеґиум, иезуиты, риторика.